

# וויכוח גדול עם ילקוט קטן

בשולי ילקוט הריעים, קיץ תשי"ה

מאת עזריאל אוכמני

בלעדי ידיעת הכשרון הברור של סופר פלוני או אלמוני חבל מן העיקר להשחית מלים על בירוד תפקידו, שהוא ממלא או עתיד למלא, בדור ספרותי זה.

\*

קבוצת "ילקוט הריעים" היתה תחילה קבוצה של משוררים, אך בחוברת זו צד השירה הוא החלש יותר. לעומת סיפוריהם של יגאל מוסינזון ומשה שמיר, שיש בהם, בראש ובראשונה, משום ביבוש חומר ספרותי חדש, מהר-חבת נושא הפרוזה העברית על-ידי תתי-מודדות אמנותית כגה עם הכרוניקה היומיומית, הרי מורגש בשירים המובאים בילקוט זה יותר צד ההמשכיות. האמר: יורשים. יורשים נאמנים, שהירושה שברשותם היא בחרי-נח פקודן: שומרים עליו, אך אין מע-שירים אותו.

עוזר רבין, שבכמה משיריו שהדפיס במקומות שונים היה משהו מחר-דלית-של-הרים הגורפת עמה כל שפוגעת בזרחה, דברים-שליעיקר ודברים-שלתפ-לות, נתן אומנם הפעם שיר צלול הרווי-איזה חן גערי טהור, ואילו השיר עצמו הוא בלתי-חשוב מעיקרו.

בנימין גלאי נאבק עדיין עם החר-מו. ועדיין ידו על התחנות. אך בשיר-רו זה, ככרוב שיריו האחרים, רוטט בכי, לא זה הבכי המתפרץ בכוח החוצה ומעלה פורקן, אלא זה העולה עמוק מן הלב אל אמצעיותו של גרון וחונק-חונק.

גלאי נתפס לבדידותו של אדם. והמיפ-לט היחיד — האשה. בעצימת-עיניים זו חולשתו. כאן גם הסכנה האורבת לבלעו. ובראייתו משהו מראייתם של אותם משוררים-מקובלים, משוררי צרפת של סוף המאה ה-19, שידעו לראות גם בזונה גיצוף של מלאך שמיים.

ש. טגאי הוא המזמר שבכולם. וכמידת זמרתיותו מידת קלותו. הילר-כו עד היום איננו הילוך איתן בשתי-רגליים, אלא ספיפה המלאה זה התן-השובה את העיין יותר משאת הלב. והעיקר: מרחקים אין לעבור בה. ועל מכשולים בדרך לא-כל-שכן שאין להת-גבר בכוחה.

אך יותר משעל הצד השירי ראוי לעמוד במחזור "ראי שחורות", שניתן בראש הילקוט, על הצד הרעיוני, שכן הוטל עליו, כנראה, לשמש פתיחתא אידיאלוגית של הקובץ. וכך אנו באים לאותה נקודה חשובה, שראינה כנקר-דת-הבחן של הסופר בימינו, כתמרור כיוון דרכו.

ובכואנו לבדוק השירים מבחינה זו מה לא נגלה בהם? נמצא בהם בוז לע-בר, לזכרונות, למכאוב, לאשר אתם "ככל אבותיכם חיראו מוס וחדשך", לאשר השנים "עברו בלי קיץ ובל-דם"; נמצא כאן תפיסה הארמית: מה שהיה — היה, ואילו אנחנו צעירים, נשכח הכול, "את הזכרונות נשליך לגרוטאות" וניצמד לשמחת-החיים (הן רגלכם ניצבת על קרקע פורח / נשקו את עפרו, עפר הגיל) — כאילו ניתן עתה לשכוח את "אבדנו הרם" בלי התכחשות פנימית, בלי בגידה.

הדרור, שמדובר עליו בשירים אלה איננו דרורם הנכסף של עמים ומע-מדות, שמיליונים מסרו עליו זה עתה את נפשם — בבואו בסמוך לחורשך, דם ומסתורין, בטבלו בבעגועים על אוחו "חור הזהב" בראשית היה האור בזהק על עץ ובית" — הוא מטיל עלינו את חרדתו. יש משהו גכרי מן היסוד באותו פרץ של און ביאלוגיסטי, שאיזה גופך של ציגיות מתלוה אליו: חפח רוחם של מכאובות חמור, הבגזנים, המנשאים אותנו לרקיע, את קסמיהם, כאזיקים, שבור נשבור, כי גם בלעדיהם אלי ריחה נגיע.

אפשר ובימים אחרים לא היה צריך לדקדק כדי כך, נאמר, להיות כדי כך חשדני, אך מאורעות השנים האחרונות ציחנו על'הזהירות.

רצח, זנות, רשעות, תאות, דורסנות — הנה תוכן סיפורי ה"ילקוט". אפלה ללא שביב של אור. אנשים גרצצים ללא טעם, ללא מסרה.

בסיפורו של יגאל מוסינזון "ליל סתיו", יש כל היסודות שיהא סיפור טוב, ובסיכומו — סיפור שבעיקרו למטה מבינוני. מוסינזון נתכוון לכתוב סיפור סוציאלי, סיפור מחאה כנגד סד-רי חברה המפקירה את משפחת החייל ללדת — ונתפס מתוך גישה מוטעית מיסודה לשיגרה של גושא: בית-מרוח, אשת חייל יוצאת לזנות, רצח, וכו', וממילא נשתגרו גם הסגולות הסר-בות של הסיפור ונתבלטו בהכרח צדדים קלוקלים, קיטשיים, כזה התיאור הפסיכי-לוגיסטי, כביכול. "הם נשקו לה, על צווא-רה. כך, על צווארה. אני פניתי מוק-שים — הם נשקו לה. נשקו על פטמות שדיה. פטמות כהות, רכות".

הסיפור "ליל סתיו" בא להקביל לסיפורו האחר של י. מוסינזון, "ליל שרב", שגם הוא עניינו אשת חייל שסרחו. שם הכסר, כאן העיר. שם סריחה "בהכרה", כמחאה נגד הבדידות, (המשך בעמוד 6)

המשתתפים בחוברת "ילקוט הריעים", דומה, באים להגיש, שאינם מודמנים באקראי בפוגדק ספרותי אחר, אלא נוטים שכם למעשה ספרותי משותף. שהרי גם השם, שיטוד הריעות מוטעם בו וגם העובדה, שהחוברת שיצאה-לאור הקיץ היא המשכה של חוברת קודמת — באור-חו השם וכמעט באותם המשתתפים — באים להסגין, שלא העזר כמה ספרותית אחרת הוא שכינס קבוצת סופרים זו, אלא רצון מכוון של התלכדות לשם עשייה משותפת.

גם ציון-המישנה, "לספרות חדישה" בא לסייג, לגזור ולהגדיר, לתתום מן-הסתם לא רק מצד הגיל, אלא גם מצד המגמה, שכן ברור, שציון זה יותר משיש בו קביעה תאריכית יש בו הכרזה רצונית-הכרתית.

וכך נמצאו אלוצים על-ידי עורכי הילקוט ומכוניו גופם לבדוק כל שיר וכל סיפור המובאים בילקוט לא רק מצד עצמו, מצד מידת ההנאה שהוא מהגה את הקורא, אלא בעיקר לבחון מהי המידה המשתפת ומשלבתם בריעות זה בזה ולנסות לקרואה בשם. שהרי קריאת דבר בשמו תרבה בהירות.

ספרותנו הצעירה ידעה התלכדות פורה אחת: "כתובים", ואחר-כך "טורים". וודאי: עתה, ממרחק של ימים, אפשר להפיר בין התפל והעיקר שבמלחמת הקבוצה ההיא, אך עתה אפשר גם לראות אין מגמתם משוקעת בכל שיר טוב הנכתב עתה. לכאורה, באו להרבות פיר-רו, ופירו, כמפורסם, מתיש וכו' וכו' — ונמצאו זורעים זרע קיים.

\*

התלכדות של אנשי-יצירה, ולא-כל-שכן, של צעירים, לשם מעשה יצירה — ברכה בה. אחד מסימני חלשון ספר-רותנו עתה הוא, ללא ספק, גם העדר של במות, שהמשתתף בהן רואן לא כמקום ש"אפשר להיפס שם", אלא כבמה, כלומר, כשדה-מערכה, כמימד-גן של רצון יצירתי מכוון ותכליתי.

בצער תראה אין רובם של הצעירים בהולים להיפס: מוסף ספרותי של עתון יומי מורם רעיוני זה, תוספת ספרותית של שבועון מורם רעיוני אחר, קובץ ספרותי "מעריך היופי הטהור" — בכל מקום תמצאם, את אותם הש-מות עצמם. בלא כאב עוברים ממקום למקום, בלא צער פרידה, בלא מאבק על תפיסת-חיים, בלא הגדות עצמם לכאן או לכאן — ודבר המובן מעצמו: בית אין מקימים, שורשים אין מצמיחים.

והרי הזמן מחייב בהירות ממורטה שבעתיים.

\*

המשתתפים ב"ילקוט הריעים" אינם פנים חדשות. כבר קראנו משלהם אם כאן ואם כאן. ודומה: כבר ניתן לעמוד על מידת כשרונם. ובדרך-הסבע: מידה שונה. אך הפעם מן הראוי שייבחנו בחן-היטב דבריהם המובאים בילקוט זה, שהרי הזין נותן שנבררו על-ידם האופייניים ביותר לייצג את כונתם, להפגין את רצונם המלוכד.

השאלה הראשית המעסיקתנו, איפוא, עם קריאת "ילקוט הריעים" היא: מה מגמתם? לשם מה-נתלכדו? על מה באים לערער ואל מה באים להטיף? וודאי, השאלות כבדות, אך אין סופר, וקל-יחומר, סופר צעיר, שלידתו הספ-רותית באימי ערב-מלחמת-עולם והחבג-רותו בעצם וועותיה, רשאי להתחמק מהן.

\*

בסוף הילקוט הועתק קטע ממכתבו של תומאס וולף לאמו, שהובא, דומה, על-מנת שיטיל אור-מה על הרעיון המכוון את קבוצת הצעירים, ובקטע זה קובע תומאס וולף: "החיים, החיים, החיים — הם לבזם חשובים".

כאן, דומה נקודת-המוצא, ובעיקר, מחוורת-התפץ של קבוצת הסופרים: החיים על פראותם, אכזריותם, עריגותם, תאור-תם, נדיבותם, אוילותם, כיעורם, יופיים, כאבם שמחתם. כי בכל אלה מתגלמים "החיים" כי כל זה "נורא אך מלא יופי", כי יש "יופי אפילו בתוהו, בפר-אות, בכיעור ובקרתנות". ובכן, רק מיצוי "היופי" ? ובכן, החיים רק כתופעה ביאלוגית ?

בנקודת-שתיה זו — ראיית האדם כאחד הגילויים של החיים הביאלוגיים בלבד, ודי, איפוא, בתיאור פאסיבי של הפרוצה החאות והיצורים, או ראיית האדם ככוח חברתי-מחריב או בונה — ויש, איפוא, צורך בהכרעה אקטיבית מכוונת, סימן זה הוא עתה — בקחים כוללים — סימן-ההבחן של סופר ימינו לקובעו מצד זה או אחר של המאבק על עולם יותר טוב.

בחנית הכשרון איננה מספיקה עוד, הכשרון הוא הוא המוציא את הכותב מכלל יודע-כתוב סתם ומייחדו באותו סוג נכבד של מספר, משורר וכו', הנימוק "החותך" הנשמע לעתים חכר-פות בבירורים אידיאלוגיים על הספ-רות: "אבל הוא בעל-כשרון" — הוא כה חסר הגיון כחשובה שהיתה ניתנת לאיש המתלונן על ועליים צרות "אבל הוא סגולרי", משיטא.

# וויכוח גדול עם ילקוט קטן

(סוף מעמוד 4)

טוב מאשר אצל היטלר, הא? הצדק ניתן להיקבע: רשעות זו איננה רק ביחס לשני העולים הפליטים. דרך המקום הוא.

הנה הובאו המשורים הגדולים לגרירת הקיבוץ. ומישהו "יתחיל לגסוע העירה עם תיק ועם מעיל חורפי גאה ויהא קרוי מנהל העסק. הוא יביא קצת יותר מתנות לילדיו, ומפעם לפעם חסע עץ זוגתו לקולנוע". ובגריה עצמה —

"המנהלים מסתלקים לשעה קלה וחוזרים רק לפני ארוחת הצהריים". אך לשיא הראייה "האובייקטיבית" ללא רוגז וללא התרגשות מגיע שמיר בפרקי התיאור של מחנה הריכוז, תיאור הנטול קורטוב של חמלה אנושית, של איבה למדכא, של מרי. הכול פשוט,

"חברה סאניות": "מוציאים את העדרים לפארדה"; "בדצמבר הפגירו ממחלות בלבד ששים איש"; "אחד קטן יהודי נאחו בתיל הדוקרני של גדר המחנה והיה מפרפר עד הבוקר עם כדור בתחת"; "למחרת נמשכה העבודה כרגיל. העדרים היו מרחוטים";

"ראוהו קטן ועלוב. עתה קרוב שהפגיר מפצעיו" — אתה קורא פסוקים אלה וכיוצאים בהם ואתה משתומם:

סוף סוף מי מספר באוזנינו כל אלה — כך יכולות לראות אימי מחנה ויכזו נאצי עיניים של סופר יהודי? כך יכולות לראות אימי מחנה ריכוז נאצי עיניים של סופר סוציאליסט?

שמיר גילה כמה איברים צנועים מגופו של אדם והוא מרבה לספר עליהם בנהנתנות ובאותו בטחון של צר צרות של דרכים חדשים. בכמה שמחה ינקותית מבטא הוא וחוזר ומבטא בקול מלים "גסות" כמו ביצים, שדיים, תחת, להשתין וכד', אך מה שמחריד בסיפור זה הוא הביאולוגים החשוף, הגס, האכזרי. משהו מזכיר כאן את סלין: זו ההשתכשות בווהמה; זה הסכסוך אליזם הפרימיטיבי, הקופי; זה הבוז לאדם, העדרי.

סיפורו של שמיר הוא מסוג ספרות חסרת הלב המחפשת רק את "המיקום המעניין", מכאן הריאקציוניות שלו, המהותית. באחת מרשימותיו על הספרות העברית ניסה שמיר לציין כמה קווים של סופר מהפכני בימינו. אך מהפכניותו של סופר אינה נבחנת באכזרותו אלא בדרך גילורמו האמנותית, באופן שימוש בנשק המסור לידו בכשרונו.

הנשתנה עתה תפקידו של סופר מהפכני? לא. תפקידו של סופר מהפכני הוא עתה יותר כבימים האחרים, — ויותר מכך — להעלות את הטוב שבאדם — לא אשליות, לא! — אלא זה האנושי הגדול, האמיתי, שבא לידי גילוי כה מופלא דווקא בימי מלחמה לחיים ולמוות, זו שאך נסתיימה, ושיהיה כל-כך נחוץ בימים הקרובים.

גם אחרי הנאציות יסודה של ספרות מהפכנית אסתית היא אותה מימרה גרועת של גורקי: "האדם — שם של כבוד", שהרי — שהרי היה גם מרד גיטו וארשה, היתה גם סטאלינגראד.

ואולי הצירוף שבחברת רק צירוף שבמיקרה. אולי רק כשגון אישי של סופר צעיר ומשורר צעיר ועורך צעיר — ולא קו, לא דרך? הלוואי.

כאן מתוך הכרח סוציאלי, כביכול — עובי. אך הראייה משוחפת.

וודאי שראוי להקשות: סופר יהודי צעיר בארץ ישראל למה לא תמשכנו אחריה התמרודות עם נושא אחר — נכון, קשה שבעתיים, אך גם גדול ואנושי שבעתיים, נושא שנקראנו אולי על-שם השיר הנודע "נושא את חכי ליי", שהרי אין זו תביעה לתעמולה ולקיום מצוות אלא תביעה לגלם גילום אמנותי מציאות קיימת לעינינו — גם בכפר וגם בעיר — מציאות מלאה עצב וגדלות אנושית. הקושיה — קושיה אך לעת-עתה אין מי שישב עליה.

ובין כה ובין כה אתה חמה לשמוע "הגות סיכום": "...החיים טופת, ירק בפני אם לא אמת דיברתי. אמת קורר שה. הנה כך. אם יודמן לך לזלול — זלול, אם אשת-איש בדרכך — גאף עמה, אם בתולה היא — בתקנה, אלו החיים, תביבי".

כך, בפשטנות. הנה ויפורו של הסיפור. הנה לקח הימים, שהביא עמו חייל יהודי שנלחם בכרתים.

\*

במרכזו של הילקוט סיפורו של משה שמיר "הגמגום השני". מתוך 70 עמוד שבחברת — 30 לסיפור זה. כבר היקפו מחייב, איפוא, התבוננות יתרה, ורבות מעלותיו. בראש-זבראשונה — עצמיות. אין שמיר מסתפק במה שכבשו ראשונים. תיאור מקורי כמו "עמו זכרונות כתמור שעבר, וצמר על גבו, בתוך נהר" איננו כודד. אך לצורך עניינינו עיקר השיבותו ב"מה" שבה בחושפניות.

האידיאולוגיה של "ראיית החיים כמות שהם", שבשאר חלקי הילקוט ניתנה רק במרומז, כאן חוגגת את נצחונה המלא. כאן אין שום צד מרנך מעון, שיהא בו משום "ואולי", "ויש ליישב", ו"אין להפריז" — וכד' וכד', שדרתו של הסיפור — ראייה ברשעת, גישה ריאקציונית, לפי שתולשת את האדם מסכיבה, חברה, מישטר, וקר בעתו כערך מוחלט: רע מנעוריו. רשע מרושע עד יום מותו. חיה דורסנית.

האדם הרשע — נצחי הוא. אינו משתנה בשום סכיבה. אינו מתוקן על ידי שום מישטר. ההבדל בין רשעותו של איש ס.ס. ורשעותו של חבר הקיבוץ איננו הבדל מהותי אלא כמותי בלבד: איש הס.ס. יכול גם לענות ולהרוג ואיש הקיבוץ בכוחו רק להציק, להרע, לרמוס, לנצל. במחנה-הריכוז הנאצי היו קוטלר ופראנצי בין "מאות של אובייקטים", בקיבוץ הם "שגי מקריים בלבד, לפעמים המקרים מבקשים הוספה. לעתים יותר רתוקות הם מקבילים אותה". עיניו של פראנצי המעונה "מרצדות ומבקשות רחמים וגזפו מפר" כס. את הרחמים שהוא מבקש נותנים לו. מגישים לו אותם על קצה השוט". קליטתו של הקיבוץ את שני הניצור לים ממות משונה ביותר: תחילה "תחי בום לחדר שומם", אחרי-כך עבר פראנצי לגור — במיקלט "מוזנת ורוחש רמישים ותיקים", וכשעובר לשם אין איש עוזר לו להעביר את מעט מטל-טליו — "איש לא הלך אחריו, און המיטה טילטל בעצמו". "הקירבה" היתר דה באה לידי ביטוי רק בשאלה "העמך קנית", שהיו שואלים אותם מפעם לפעם: "נו, איך החיים אצלנו — יותר